

RUSKO-UKRAJINSKI ODNOSI: OD SUŽIVOTA U TOTALITARIZMU DO RATA

Ana Lovrić *

UDK: 327[(477)+(470+571)]

323(470+571)

323(477)

355.013(470+571)

Primljeno: 28.X.2022.

Prihvaćeno: 12.I.2023.

SAŽETAK

Predmet ovog rada su ključni problemi u rusko-ukrajinskim odnosima. Rusija veći dio Ukrajine smatra dijelom vlastitog teritorija, a Ruse i Ukrajince jednim narodom zbog toga što dijele dugu zajedničku povijest. Fokus rada je na dinamici zbivanja u Ukrajini u kontekstu rusko-ukrajinskih odnosa, uz analizu unutarnjih zbivanja u obje zemlje. Identificiran je niz povijesnih i aktualnih kriza koje se međusobno presijecaju, od kojih svaka pogoršava stanje. U radu su detektirani ključni problemi u složenim odnosima Ukrajine i Rusije, neophodni za razumijevanje aktualnog odnosa i budućnosti dviju zemalja. Rusija i Ukrajina su stoljećima gospodarski, socijalno i politički povezane. Ukrajina je nakon raspada SSSR-a prozapadno orijentirana, teži približavanju Europskoj uniji i NATO-u, no Rusija to smatra diskretnom prijetnjom, što 2014. dovodi do zaoštavanja odnosa i sukoba. Stoga se zaključuje je da približavanje Ukrajine euroatlantskim integracijama, a posebno NATO-u, dovelo do eskalacije u odnosima dviju zemalja i ruske invazije.

Ključne riječi: rusko-ukrajinski odnosi, invazija, Rusija, Ukrajina, NATO.

UVOD

Zbog raznolikih veza koje postoje između Rusije i Ukrajine, ovim dvjema državama bilo je iznimno teško uspostaviti normalne odnose. Pod pritiskom međunarodne zajednice tek je 1997. potpisan Ugovor o prijateljstvu, suradnji i partnerstvu između Ukrajine i Ruske Federacije, kojim je Rusija formalno priznala ukrajinske granice, uključujući Krim, i Ukrajinu kao neovisnu državu. Ukrajina je nastala stjecajem različitih geopolitičkih okolnosti, postavši tampon-zona između Rusije i njenih protivnika. Raspad sovjetskog ekonomskog sustava rezultirao je mnogim poteškoćama kako za Rusiju, tako i za Ukrajinu. Cilj ovog rada je istražiti, analizirati i objasniti složene rusko-ukrajinske odnose kako bi se detektirali ključni problemi koji su u konačnici

* Ana Lovrić (alovric2@student.libertas.hr) je magistra međunarodnih odnosa i diplomacije iz Zagreba. Rad je proizašao iz istoimenog diplomskog rada koji je autorica izradila i obranila na Međunarodnom sveučilištu Libertas u rujnu 2022.

doveli do invazije Rusije na Ukrajinu koja utječe ne samo na budućnost dviju zemalja, nego i na ostatak svijeta. U radu su također izloženi mogući scenariji i budućnost odnosa dviju zemalja u međunarodnom kontekstu.

POVIJEST RUSKO-UKRAJINSKIH ODNOSA

Kijevska Rusija

Kijevska Rusija naziv je koji se pojavljuje u 19. stoljeću za „zemlju Rusa“, savez kneževina na području današnje Bjelorusije, Ukrajine i dijela Rusije od 862. do 1242. godine. Središte države bilo je u Kijevu, pa je „Kijevska Rusija“ jednostavno značila „zemlje kijevske Rusije“ (Ploky 2008). Rusi se prvi put spominju u *Annales Bertiniani* u kojima je zabilježena njihova prisutnost u diplomatskoj misiji iz Konstantinopola na dvoru Ludviga I. Pobožnog (778. – 840.). *Anali* tvrde da su bili Šveđani, ali njihova etnička pripadnost nije pouzdano utvrđena. Dolazak Rusa na istok prvi je put zabilježen u staroruskom *Nestorovu ljetopisu*, poznatom i kao *Povijest minulih godina* (oko 12. st.) (Franklin i Shepard 1996), prema kojem su sredinom 9. stoljeća stanovnici Stare Lagode pozvali Ruse (skandinavske Varjage, Vikinge) da ih obrane od napada neprijatelja. Braća Rjurik, Sineus i Truvor prihvatili su poziv i osnovali dinastiju Rjurikovića. Ovu verziju događaja danas podržavaju povjesničari koji zagovaraju normansku teoriju o osnutku staroruske države, a osporavaju je oni koji zagovaraju slavensku teoriju. Danas je općenito prihvaćeno da je varjaški knez Rjurik (vladao od 862. do 879.) utemeljio vladarsku dinastiju Rjurikovića koja je izumrla 1598. smrću ruskog cara Fjodora I. Ivanovića, sina Ivana IV. Groznog. Nakon mongolske provale u 13. stoljeću Kijevska Rusija raspala se na više kneževina (Mark 2018).

Istaknuti knez Kijevske Rusije Vladimir I. Svjatoslavič (poznat i kao Vladimir Veliki ili Sveti), sin kijevskog kneza Svjatoslava Igorevića, vladao je od 980. do 1015. Proširio je svoje stečevine na područje od Baltičkog do Crnog mora i učvrstio granice protiv upada Bugara, baltičkih plemena i istočnih nomada. Pokrstio se 988. i započeo provoditi pokrštanje Kijevske Rusije (Zhukovsky 2001). Moskva danas Vladimira smatra ujediniteljem i utemeljiteljem „cijele Rusije“, a Kijev ga smatra utemeljiteljem Ukrajine. U Kijevu, na obali Dnjepra, podignut je spomenik Vladimiru Velikom, a njegov lik nalazi se i na ukrajinskoj novčanici (Kappeler 2014). U Kremlju u Moskvi ruski predsjednik Vladimir Putin otkrio je spomenik Vladimiru Velikom u studenom 2016. Nakon što je spomenik otkriven, tadašnji ukrajinski predsjednik Petro Porošenko optužio je Vladimira Putina za povijesni revizionizam tvrdeći da je Vladimir Veliki bio ukrajinski knez koji je napravio iskorak prema Europi kada je u 10. stoljeću započeo provoditi pokrštanje stanovništva. Porošenkove riječi odražavaju prozapadnu orijentaciju Ukrajine koja nastoji legitimirati svoju sadašnju politiku traženjem veza s Europom u prošlosti. Prema Porošenku, Ukrajina je još od Vladimira Velikog europska zemlja, čemu se Rusija oštro protivi (Walker 2016).

Česti su politički sporovi oko srednjovjekovnog ili čak antičkog nasljeđa (Appels 2019). Među brojnim primjerima mogu se navesti sporovi Makedonaca, Grka i Bugara

oko Makedonije, Mađara i Rumunja oko Transilvanije, Srba i Albanaca oko Kosova ili Armenaca i Azerbajdžanaca oko Nagorno-Karabaha. Rusija i Ukrajina ponose se nasljeđem Kijevske Rusije i Vladimirom Velikim i uključene su u „rat sjećanja“ te je stoga važno utvrditi kakva je bila Kijevska Rusija i zašto je i Ukrajina i Rusija smatraju važnom. Nakon raspada Sovjetskog Saveza Ukrajina je morala stvoriti novi nacionalni narativ, a kolektivno sjećanje na Kijevsku Rusiju jedan je od građevnih blokova neovisne Ukrajine.

Ukrajina s Rusijom dijeli zajedničku povijest, kulturu i religiju više nego bilo koja druga bivša sovjetska republika. S druge strane, povijest Ukrajine neodvojiva je od istočne Europe. Također, i Ukrajina i Rusija prisvajaju Kijevsku Rusiju. Prema predaji, važnu ulogu u formiranju te države imali su Varjazi, skandinavske družine trgovaca i ratnika. Oni su prodrli na područje današnje Rusije te širili svoju vlast prema jugu dopirući i do Carigrada. Uz Dnjeper su izgradili naselja i počeli organizirati istočne Slavene koji su tamo živjeli (Appels 2019). Dinastija Rjurikovića, koju je u 9. stoljeću utemeljio varjaški knez Rjurik, nametnula je vlast tamošnjem stanovništvu i osnovala kneževinu koja je do početka 11. stoljeća bila labav savez nekoliko kneževina. Kijevska Rusija je doživjela procvat pod vlašću Varjaga koji su ubrzo slavenizirani, što je vidljivo i po tome što su nosili istočnoslavenska imena. Vladimir Veliki proglasio se knezom „cijele Rusije“, 987. se pokrstio, 988. je oženio sestru bizantskog cara Bazilija II., a 989. proglasio kršćanstvo službenom vjerom i počeo provoditi pokrštavanje zemlje, čime je to područje ušlo u bizantsku kulturnu sferu. U 13. stoljeću Mongoli su najveći dio Kijevske Rusije pripojili svojem carstvu (Appels 2019).

Iako ujedinjena zajedničkim jezikom, religijom i poviješću, Kijevska Rusija nikada nije postala jedinstvena politička cjelina i s vremenom se raspala, a tijekom navale Mongola Kijev je 1240. razoren. Nakon raspada Kijevske Rusije na više kneževina one su s vremenom doživjele različit razvoj i formirala su se tri područja koja pokazuju neke sličnosti sa suvremenim istočnoslavenskim pravoslavnim državama Rusijom, Ukrajinom i Bjelorusijom (Kappeler 2014). Ukrajina je imala najplodniju zemlju i to je rezultiralo dominacijom zemljoposjedničkog plemstva koje se uključilo u poljsko-litavsku državnu uniju. Ovdje treba spomenuti da Ukrajina znači „pogranično područje“, što odražava njezin položaj između država koje su nakon raspada Kijevske Rusije dominirale tim dijelom Europe. Među kneževinama koje su nastale nakon što se Kijevska Rusija raspala, najmoćnija je bila Galicija na zapadu, koja pod mongolskim i poljsko-litavskim pritiskom slabi da bi u 14. stoljeću Galicija pripala Poljskoj (Kohut 1986). Nakon crkvenog raskola 1054. Rusija je postala dio pravoslavnog slavenskog svijeta. Mongoli su u doba Zlatne Horde (mongolske države u 13. do 15. st. sa središtem u Saraju) osvojene ruske kneževine prisilili na vazalni odnos, a Moskva je postala istaknuto političko i crkveno središte. Moskovska Kneževina je 1480. odbacila mongolsko vrhovništvo i okrenula se širenju prema zapadu. Počela se predstavljati kao osloboditeljica ruskih zemalja i nasljednica Vladimira Velikog i Kijevske Rusije. Ruska carica Katarina II. je u drugoj podjeli Poljske 1793. stekla Bjelorusiju, velik dio Ukrajine i Litve (Appels 2019). Dakle, Ukrajina i Rusija imaju različita shvaćanja nasljeđa i kontinuiteta Kijevske Rusije. Do 1991. imperijalni ruski

i sovjetski narativ nije bio službeno osporavan. Međutim, u svjetlu suvremenih političkih odnosa Ukrajine i Rusije nasljeđe Kijevske Rusije se revidira.

Ukrajina u okviru carske Rusije

Nakon raspada Kijevske Rusije veći dio ukrajinskih zemalja došao je pod vlast poljsko-litavske državne unije. Budući da Poljska nije bila dovoljno jaka da brani svoje istočne granice, imala je učinkovitu kontrolu samo nad desnom obalom Dnjepra. Na lijevoj obali, na „ničijoj zemlji“, formirale su se kozačke naseobine sa sjedištem u Zaporozđu (Zaporoška Sič). Te su ukrajinske prebjege, koji su često podržavali seljačke ustanke, nastojale kontrolirati i Poljska i Rusija. Godine 1648. zaporoški hetman¹ Bogdan Hmeljncki poveo je ukrajinski ustanak protiv poljskih vlasti. Iako je uspostavio neovisnu državu, uvidio je da se ona ne može održati, pa je tražio oslonac u Rusiji. Ukrajina se zato Perejaslavskim ugovorom 1654. stavila pod rusku zaštitu, što su Rusi tumačili kao ujedinjenje Ukrajine s Rusijom (Kohut 1988). Prepoznajući svoju pogrešku, Hmeljncki se pripremao protjerati rusku vojsku. Njegova iznenadna smrt 1657. prekinula je njegove planove, a Rusija se našla povoljnoj situaciji (Kuzlo 1998).

Počevši od sredine 17. stoljeća veći dio teritorija Ukrajine postupno je pripojen Rusiji, a potkraj 18. stoljeća Ukrajina je izgubila autonomiju. Kozaci su se našli u unutrašnjosti ruske države, Zaporoška Sič bila je i formalno ukinuta 1775., a Katarina Velika je ukinula hetmanat 1783. (Kohut 1988). Budući da se Rusija širila na jug i istok, Kozaci se raseljavaju pa se nove kozačke jedinice stvaraju oko Kavkaza, u srednjoj Aziji i na Dalekom istoku. Rusi su smatrali Ukrajince (i Bjelorusce) etničkim Rusima i nazivali su ih Malorusima jer je u carskoj Rusiji službeni naziv za Ukrajinu bio Malorusija (Rawi 2005). Do kraja Prvog svjetskog rata tome se protivila samo mala skupina ukrajinskih nacionalista. Do 1820-ih hetmani, glavni nositelji maloruskog identiteta, rusificirani su, a Ukrajina je postala provincija unutar carske Rusije (Wolczuk 2001). Godine 1804. ukrajinski jezik je zabranjen u školama kao predmet i nastavni jezik. Kada je mala skupina ukrajinske inteligencije sredinom 19. stoljeća počela razvijati ukrajinsku nacionalnu ideologiju, „ukrajinski separatizam“ pokrenuo je rusifikaciju Malorusa. Carska Rusija reagirala je represijom: zabranila je škole i izdavanje djela na ukrajinskom jeziku, 1876. zabranjeno je objavljivanje i uvoz većine knjiga na ukrajinskom jeziku, zabranjeni su javni nastupi i predavanja na ukrajinskom jeziku, pa čak i tiskanje ukrajinskih tekstova koji prate notne zapise. Rusija je tako oštro reagirala jer je ruski narod zamišljen kao istočnoslavenski narod koji se sastoji od Velikorusa, Malorusa i Bjelorusa (Kappeler 2014). Političke i kulturne razlike između Malorusije i Rusije postupno su se smanjivale. Integracija ukrajinske elite u rusko plemstvo dovela je do gubitka njihovog maloruskog identiteta.

U 19. stoljeću Malorusi su smatrani sastavnim dijelom ruske zajednice (Miller 2003), a Malorusija se u pejorativnom smislu spominje tek od kraja 19. stoljeća. Malorusi su uglavnom bili seljaci. Njihovo je plemstvo već u 18. stoljeću bilo uvelike rusificirano. Prema popisu stanovništva iz 1897., 93 % Ukrajinaca bili su seljaci, 54 %

¹ hetman – kozački zapovjednik

stanovnika Kijeva bili su Rusi, a samo 22 % Ukrajinci. Gotovo da nije bilo ukrajinske buržoazije na lijevoj obali Dnjepra (Wolczuk 2001). Ukrajinci su imali nizak položaj u etno-socijalnoj hijerarhiji carske Rusije, mnogo niži od, primjerice, Poljaka, Finaca, baltičkih Nijemaca i Gruzijaca koji su imali plemstvo i visoku kulturu. S druge strane, Ukrajinci nisu bili diskriminirani kao pojedinci jer su ih smatrali Rusima.

Razdoblje od 1914. do 1945.

Prvi svjetski rat započeo je 1914. i završio 1918. godine. Suvremenici ga nazivaju Velikom ratom jer je u njemu sudjelovao veći dio Europe, Rusija, Sjedinjene Američke Države i Osmansko Carstvo, a borbe su se proširile i na Bliski istok, Afriku i dijelove Azije (Gilbert 1994). Nakon Veljačke revolucije 1917. Privremena vlada u Petrogradu priznala je ukrajinsku vladu. Ukrajina je 22. siječnja 1918. proglasila neovisnost i odcjepljenje. Godine 1922. proglašen je Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) u čiji je sastav ušla i Ukrajina. U SSSR-u je 1929. započela nasilna kolektivizacija privatnih seljačkih gospodarstava koja je za posljedicu imala veliku glad (*holodomor*) 1932. i 1933., u kojoj je na području Ukrajine umrlo nekoliko milijuna ljudi (Bednarek i dr. 2009). Glad koja je zahvatila više sovjetskih republika postala je izvor napetosti između Ukrajine i Rusije. Suvremeni ruski povjesničari tvrde da je glad pogodila sve sovjetske narode i da je značajan broj žrtava živio u Rusiji. Polemika među povjesničarima pretvorila se u „rat sjećanja“. Ukrajinski nacionalisti optužuju Rusiju (umjesto Sovjetskog Saveza) za glad i čak traže službenu ispriku. Godine 2008. ruski predsjednik Dimitrij Medvedev je u pismu predsjedniku Ukrajine Viktoru Juščenku oštro kritizirao „nacionalistička tumačenja masovne gladi 1932. i 1933. u SSSR-u, nazivajući je genocidom nad ukrajinskim narodom“. Požalio se da „ovi naponi imaju za cilj maksimalno podijeliti naše narode, između kojih stoljećima postoje povijesne, kulturne i duhovne veze, prijateljstvo i međusobno povjerenje“ (Kappeler 2014). Međutim, 2010. godine Apelacijski sud u Kijevu proglasio je Josifa Staljina, Lazara Kaganoviča, Vjačeslava Molotova i ukrajinske čelnike Stanislava Kosiora i Vlasa Čubara, među ostalim dužnosnicima, posthumno krivima za glad i genocid nad Ukrajincima („Yushchenko Praises Guilty...“, 2010).

Ruski nacionalni identitet je do 1930-ih postao dominantan u SSSR-u. Staljin je učvrstio svoj položaj na vlasti i nije više ovisio o podršci republičkih elita. Planska i centralizirana ekonomija pogodovala je tome da ruski jezik postane *lingua franca* u SSSR-u. Državni vrh, koji je pripremao zemlju za nadolazeći rat, smatrao je neruski kulturni nacionalizam prijatnijom jedinstvu, a ruski nacionalizam jamcem opstanka u nadolazećem sukobu te je koristio rusku kulturu u neruskim republikama kao instrument masovne mobilizacije i podrške režimu. Hitlerov dolazak na vlast 1933. i sklapanje Antikominternskog pakta Njemačke i Japana 1936. bili su prekretnice u Staljinovim naporima da promiče ruski nacionalizam u SSSR-u. Kako bi se umanjio razmjer ruske kontrole, drugim narodima davana je ograničena podrška poznata kao prijateljstvo naroda (Plokhly 2020).

Drugi svjetski rat donio je neke prilagodbe, ali ne i bitne promjene u sve čvršćem savezu ruskog nacionalizma i sovjetskog političkog vodstva, koji je sklopljen 1930-ih.

Djelomičnu rehabilitaciju ukrajinskog i bjeloruskog nacionalizma na početku rata Kremlj je iskoristio kako bi legitimizirao invaziju na Poljsku i zauzimanje njezinih istočnih, uglavnom ukrajinskih i bjeloruskih teritorija. Hitlerov napad na SSSR u ljeto 1941. pojačao je rusku nacionalističku propagandu, a rat je nazvan Veliki domovinski rat sovjetskog naroda. No nakon pobjede kraj Staljingrada, a zatim i kraj Kurska 1943., državni vrh bio je oprezniji u promicanju neruskog nacionalizma. U vrijeme Staljinove smrti 1953. ruski nacionalizam je ponovo bio dominantan (Brandenberger 2002). Kako navodi Kappeler (2014), a vezano za Drugi svjetski rat, usto što Rusi i Ukrajinci dijele zajedničku povijest, narative i sjećanja, postoje i različita sjećanja ne samo Rusa i Ukrajinaca, nego i unutar Rusije i Ukrajine. To je važnije za Ukrajinu u kojoj su ruski i sovjetski narativi duboko ukorijenjeni među stanovništvom u istočnim i južnim dijelovima zemlje, dok se nacionalni narativ koji podupiru Ukrajinci na zapadu i u središnjem dijelu zemlje u osnovi razlikuje od ruskog. Dakle, pitanja nacionalnih narativa i povijesnog pamćenja sporna su ne samo između Ukrajine i Rusije, već i unutar Ukrajine. U Rusiji također postoje razlike i neslaganja između imperijalnih, nacionalnih i liberalnih sjećanja i narativa, ali u manjoj mjeri nego u Ukrajini. Čini se da većina Rusa dijeli nacionalno-imperijalnu priču.

Ukrajina u SSSR-u nakon Drugog svjetskog rata

Poslijeratna obnova, ponovno uspostavljanje totalitarne kontrole i terora te sovjeticizacija zapadne Ukrajine obilježili su posljednje godine Staljinove vladavine. Gospodarska obnova poduzeta je odmah nakon što je vlast ponovno uspostavila kontrolu nad stradalim područjima. Četvrti petogodišnji plan, kao i planovi u predratnim godinama, naglašavao je tešku industriju na štetu potrošačkih potreba. Do 1950. u Ukrajini je industrijska proizvodnja premašila predratnu razinu. Poljoprivreda se oporavljala puno sporije, a predratna razina proizvodnje dosegnuta je tek 1960-ih. Glad 1946. i 1947. kao posljedica poslijeratnih dislokacija i suše odnijela je gotovo milijun života (Ukraine 2003).

U to je vrijeme, do odlaska u Moskvu 1949., na čelu Komunističke partije Ukrajine bio Nikita Hruščov. Čistke u partiji bile su relativno blage. Međutim, stvarni i navodni kolaboracionisti, bivši njemački ratni zarobljenici, ukrajinski „buržujski nacionalisti“ i drugi osumnjičeni za nelojalnost, a riječ je o stotinama tisuća ljudi, poslani su u koncentracijske logore na dalekom sjeveru i u Sibiru. Ukrajinski pisci, umjetnici i znanstvenici, koji su se za vrijeme rata smjeli baviti domoljubnim temama s ciljem mobilizacije protiv Nijemaca, sada su optuženi za nacionalizam i progonjeni. Tijekom „antikozmopolitske“ kampanje uništene su preostale kulturne institucije židovske zajednice koja je u ratu desetkovana. Nikita Hruščov je nakon Staljinove smrti 1953. postupno istiskivao suparnike u Moskvi uspinjući se na vlast, što je bilo od posebnog značaja za Ukrajinu. Kao bivši šef Komunističke partije Ukrajine, Hruščov je dobro poznao Ukrajinu, na ključne položaje postavljao je svoje provjerene kadrove i upoznao ukrajinsku kulturnu elitu (Ukraine 2003).

Ubrzo nakon Staljinove smrti šef Komunističke partije Ukrajine Leonid Melnikov, koji je na tom položaju zamijenio Hruščova, smijenjen je zbog „devijacija“ odnosno,

konkretno, instaliranja stranih kadrova i rusifikacije visokog obrazovanja u zapadnoj Ukrajini. Na njegovo mjesto došao je Aleksej Kiričenko, tek drugi Ukrajinac na tom položaju. Ova i druge kadrovske promjene u partiji utjecale su na moral i samopouzdanje Ukrajinaca. Obilježavanje 300. godišnjice „ujedinjenja“ Ukrajine s Rusijom 1954. bilo je još jedan znak sve boljeg statusa Ukrajinaca. Tim je povodom poluotok Krim izdvojen iz Rusije i priključen Ukrajini. Iz redova ukrajinske partije bili su i neki članovi sovjetskog državnog vodstva, a broj članova partije je rastao i do kraja 1958. premašilo milijun, među kojima je bilo 60 % Ukrajinca i 28 % Rusa (Slaveski 2021).

Od 1953. masovni teror je jenjavao, a represija se primjenjivala diskriminativnije. Većina političkih zatvorenika puštena je iz zatvora i rehabilitirana 1955./1956., iako su neki nastavili služiti duge kazne. U razdoblju destalinizacije koja je uslijedila nakon što je Hruščov na partijskom kongresu 1956. u tzv. tajnom referatu osudio staljinizam, ukrajinske kulturne elite hrabrije su iznosile svoje zahtjeve. Rehabilitirane su i osobe osuđene 1920-ih i 1930-ih. Povjesničari su se počeli baviti dotad zabranjenim temama. Ponovno su objavljena neka zabranjena književna djela, a pojavili su se i novi časopisi, uključujući prvi časopis od 1930-ih posvećen ukrajinskoj povijesti (Kappeler 2014). Međutim, uskoro se ponovno počela provoditi rusifikacija. Obrazovnom reformom iz 1959. ograničena je nastava na ukrajinskom jeziku. Godine 1961. novi stranački program naglašava važnost ruskog jezika za integraciju sovjetskih naroda i sve manje značenje granica između sovjetskih republika (Slaveski 2021).

Nakon što je Hruščov smijenjen 1964., vlast je pokazala veću osjetljivost prema nerusima, a borbe za vlast u državnom vrhu omogućile su u Ukrajini kulturni preporod, veću samostalnost kijevske političke elite i nastanak disidentskog pokreta. Pojavili su se novi časopisi i serijske publikacije posvećene ukrajinskoj povijesti, pokrenute su monumentalne enciklopedije. Ti su naponi izazvali žestoke napade partijskih ideologa i konzervativnog kulturnog establišmenta. Najavljene publikacije nisu ugledale svjetlo dana, objavljena djela povučena su iz prodaje, a brojne su umjetnine uništene (Ukraine, 2003). Ipak, kulturna postignuća bila su bez premca od razdoblja ukrajinizacije 1920-ih zahvaljujući potpori dijela ukrajinskog partijskog vrha koji je nastojao preuzeti i veću kontrolu nad ukrajinskim gospodarstvom.

Od 1970. bilo je znakova da se tome bliži kraj. Smijenjen je šef KGB-a u Ukrajini. Zaoštrila se retorika o „antisovjetskim aktivnostima“ i „buržoaskom nacionalizmu“. Godine 1972. nekoliko stotina disidenata i kulturnih aktivista uhićeno je tijekom vala represije koji je zahvatio Ukrajinu. Komunistička partija Ukrajine dobila je novog lidera, što je predstavljalo prekretnicu u ukrajinskoj politici. Uhićenja su se nastavila i tijekom 1973. Najveći dio djela koja nisu odgovarala službenoj politici nastao je u radnim logorima ili u inozemstvu. Nakon što je Konferencija o europskoj sigurnosti i suradnji 1975. rezultirala Helsinškim završnim aktom kojim su zemlje Istočnog bloka prihvatile ideju da ljudska prava nisu isključivo unutarnja stvar svake države, u Ukrajini je 1975. osnovna ukrajinska helsinška grupa (Helsinki Watch Group) na čijem je čelu bio pjesnik Mikola Rudenko, a do kraja 1970-ih gotovo svi njeni članovi završili su u logorima ili u inozemstvu (Rawi 2005). Intenzivirana je rusifikacija i provedena je čistka u znanstvenim i kulturnim institucijama (Plokhly 2020).

U Ukrajini su se 1970-ih i 1980-ih stope rasta smanjile, a ozbiljni problemi pogadaju osobito važnu crnu metalurgiju i ugljenokope. Na poljoprivrednu proizvodnju nepovoljno su utjecale suše, nedostatak poticaja i pretjerana centralizacija u upravljanju poljoprivrednim kolektivima. Sovjetska energetska politika sve je veći značaj pridavala nuklearnoj energiji. U travnju 1986. u nuklearnoj elektrani u Černobilu, u sjevernoj Ukrajini, dogodio se do danas najteži kvar na nekom nuklearnom reaktoru (Plochy 2008). Procjenjuje se da je 5 milijuna ljudi bilo izloženo povišenim razinama zračenja, a stotine tisuća primilo je doze koje su bile dovoljne da povećaju rizik od raznih vrsta raka. Desetljećima nakon nesreće učestalost raka štitnjače znatno je viša među stanovnicima toga područja nego u općoj populaciji (Saenko i dr. 2011).

Godine 1985. na čelo sovjetske Komunističke partije došao je Mihail Gorbačov koji je 1987. potaknuo restrukturiranje gospodarskog i političkog sustava (perestrojka) i reforme radi oslobođenja kulture od političke stege i radi veće slobode tiska (glasnost). U neruskim republikama te su promjene omogućile da se otvoreno progovori o ekonomskim i nacionalnim problemima. Za razliku od masovnih pokreta u baltičkim i zakavkaskim republikama, u Ukrajini se nacionalni preporod razvijao postupno. Prve neformalne grupe, prvenstveno u Kijevu i Lavovu, pojavile su se 1987., a 1988. došlo je do masovne mobilizacije, prvih demonstracija (u Lavovu od lipnja do kolovoza i u Kijevu u studenom) i pokušaja izgradnje nacionalnih organizacija. Konačno, nacionalni preporod u Ukrajini ušao je u fazu otvorene politizacije 1989. (Ukraine, 2003).

U razdoblju od 1987. do 1989. pojavili su se novi vođe. Otvorena su pitanja o jeziku, kulturi i povijesti, ožvijen je interes za religiju, a pojavile su se i nove teme povezane sa zaštitom okoliša i gospodarstvom. Rusifikacija i loš položaj ukrajinskog jezika u školama, izdavaštvu i državnoj upravi prvi su došli u fokus javnosti. Rasprave su kulminirale donošenjem zakona o jeziku 1989., prvi je put ukrajinski postao službeni jezik. Pokrenute su rasprave o zanemarenim ili potisnutim povijesnim događajima i ličnostima, o staljinizmu i velikoj gladi 1932. i 1933., objavljivana su dotad zabranjena djela. Mediji su objavljivali nova otkrića o masovnim grobnicama političkih zatvorenika iz doba čistki (Torbakov 2014).

Nova otkrića o razmjerima katastrofe u Černobilu i zataškavanju nemara i nesposobnosti nadležnih da upravljaju tom katastrofom, kao i otkrića o drugim katastrofama i uništavanju okoliša u Ukrajini, potaknuli su razvoj ekološkog pokreta. Organizirali su se i tradicionalno pasivni industrijski radnici, posebice u Donbasu, industrijskom središtu Ukrajine (Stebelsky 2007). Prvu značajnu političku organizaciju, Ukrajinsku helsinšku uniju, osnovali su 1988. bivši politički zatvorenici od kojih su mnogi bili članovi ukrajinske helsinške grupe (Helsinki Watch Group) iz sredine 1970-ih. Cilj im bio suverena Ukrajina u kojoj će se poštovati nacionalna i ljudska prava, kao i transformacija SSSR-a u konfederaciju. Ukrajinska helsinška unija imala je podružnice u cijeloj Ukrajini (Barbieri 2020).

Parlamentarni izbori održani su u ožujku 1990., a u kolovozu 1991. Ukrajina je proglasila neovisnost, što je potvrđeno referendumom u prosincu 1991. Na prvim predsjedničkim izborima početkom prosinca 1991. pobijedio je Leonid Kravčuk

(Barbieri 2020). Na sastanku čelnika Rusije, Ukrajine i Bjelorusije, održanom također u prosincu 1991., dogovoren je raspad Sovjetskoga Saveza i osnovana Zajednica neovisnih država (ZND) (Kuzio 2000).

Odnosi Ukrajine i Rusije nakon raspada SSSR-a

Nakon raspada Sovjetskog Saveza smatralo se da Ukrajina (uz tri bivše sovjetske republike na Baltiku) ima najbolje izgleda za gospodarski prosperitet i eurointegracije. No do kraja 20. stoljeća ukrajinsko je gospodarstvo ozbiljno posrnulo, a Ukrajina se društveno i politički nije uspjela transformirati u potpuno europsku državu (Bachmann i Lyubashenko 2014). Ipak, Ukrajina je u tom razdoblju učvrstila neovisnost i državni ustroj, regulirala odnose sa susjednim zemljama (unatoč nekim spornim pitanjima), napravila neke važne korake u procesu demokratizacije i etablirala se u međunarodnoj zajednici. Vodila je prozapadnu vanjsku politiku i naglašavala da je „europska“, a ne „euroazijska“ država (Ukraine, 2003).

Ukrajina se suočila i s nizom pitanja koja su je ozbiljno opterećivala: članstvo u ZND-u, nuklearno razoružanje, status Krima, Crnomorska flota i Sevastopolj. Sporovi s Rusijom oko spomenutih pitanja utjecali su na definiranje novog odnosa s Rusijom. Ukrajinski čelnici smatrali su da je ZND labava asocijacija bivših sovjetskih republika koja pomaže u „civiliziranom razvodu“. Nasuprot tome, Rusija je ZND smatrala sredstvom regionalne integracije (uz dominaciju Moskve) (Mankoff 2022). Ova stajališta nisu bila jasna na sastanku na kojem je osnovan ZND, ali su ubrzo postala očita. Plašeći se da ZND ne ugrozi njen suverenitet, Ukrajina je odbacila prijedloge o zajedničkom državljanstvu, vojsci ZND-a pod jedinstvenim zapovjedništvom i čuvanju „vanjskih“ umjesto nacionalnih granica (Szeptycki 2014).

Nuklearno razoružanje pokazalo se mučnom temom. Nakon katastrofe u Černobilu u Ukrajini je stvoreno vrlo snažno antinuklearno raspoloženje i ukrajinski čelnici obvezali su se na to da se zemlja odrekne nuklearnog oružja. Nakon što je otprilike polovica arsenala prebačena u Rusiju početkom 1992., ukrajinski čelnici počeli su preispitivati odluku o predaji oružja potencijalnom protivniku prije nego što Ukrajina dobije jamstva za svoju sigurnost. To je izazvalo veliku zabrinutost na Zapadu (osobito u Sjedinjenim Američkim Državama) i u Rusiji. Usljedio je intenzivan diplomatski pritisak, a pregovori uz posredovanje SAD-a rezultirali su trilateralnom izjavom (SAD-a, Rusije i Ukrajine) u siječnju 1994., koja je ocrtała vremenski raspored za razoružanje i bavila se financijskim i sigurnosnim pitanjima koja je Ukrajina pokrenula (Ukraine 2003).

Međusobno povezana pitanja Krima, Sevastopolja i Crnomorske flote predstavljala su najteži problem Ukrajine nakon stjecanja neovisnosti i značajnu prijetnju miru u regiji. Krim je bio jedina regija u Ukrajini u kojoj su etnički Rusi činili većinu stanovništva. Godine 1991. Krim je dobio status autonomne republike, a njegovi su stanovnici podržali neovisnost Ukrajine (malom većinom). No ubrzo se na Krimu javljaju zahtjevi za većom autonomijom ili čak za sjedinjenjem s Rusijom. Separatiste su ohrabrine izjave istaknutih ruskih političara da Rusija nije smjela ustupiti Krim

Ukrajini 1954. Situacija se zakomplicirala nakon što se od kraja 1980-ih oko 250 tisuća Tatara vratilo na Krim, u domovinu iz koje su bili deportirani nakon Drugog svjetskog rata (Mankoff 2022).

Napetosti u regiji porasle su 1994. U ožujku 1995. Ukrajina je uspostavila izravnu vlast na Krimu kojemu je dala značajne gospodarske ustupke. Spor Rusije i Ukrajine oko Crnomorske flote i Sevastopolja, grada na jugozapadnoj obali Krima u kojem je bila baza flote, bio je posebno oštar. U lipnju 1992. postignut je dogovor da će Rusija i Ukrajina Crnomorskom flotom zajednički upravljati tri godine (Kuzio i D'Anieri 2018). Konačni sporazum o podjeli Crnomorske flote postignut je 1997. Rusija je dobila većinu flote i pravo na korištenje infrastrukture u Sevastopolju na 20 godina uz novčanu naknadu. Ukrajina i Rusija potpisale su Ugovor o prijateljstvu, suradnji i partnerstvu 1997., koji je priznao ukrajinski teritorijalni suverenitet i postojeće granice (uključujući Krim) i regulirao odnose do određenog stupnja.

Na predsjedničkim izborima 1994. pobijedio je Leonid Kučma koji je obećao gospodarske reforme i bolje odnose s Rusijom. Kučma je zadržao mnoge politike svog prethodnika Kravčuka. Značajno je da, iako je tražio srdačnije odnose s Moskvom, nije preusmjerio vanjsku politiku prema sjeveru. Ukrajina je 1994. pristupila vojnoj suradnji s NATO-om (program Partnerstvo za mir). Vijeću Europe pridružila se 1995. Makroekonomsku stabilizaciju postigla je do 1996., kada je uvela svoju valutu grivnju (hrivnju). Ruska ekonomska kriza 1998. negativno je utjecala na gospodarstvo Ukrajine, ali je na prijelazu u 21. stoljeće ekonomija počela rasti (Szeptycki 2014). Na predsjedničkim izborima 1999. Kučma je ponovno izabran. Tijekom Kučminog drugog mandata sukobi između desnih i lijevih snaga ponekad su prijetili političkoj stabilnosti. Novoimenovani premijer Viktor Juščenko vodio je gospodarske reforme (D'Anieri, Kravchuk i Kuzio 2018). Turbulentni odnosi Ukrajine i Rusije u postsovjetskom razdoblju vjerojatno su bili neizbježni s obzirom na to da je nezavisnost Ukrajine bila iznenadna, temeljna promjena.

Novija povijest odnosa

Gospodarstvo Ukrajine je postojano raslo u prvim godinama 21. stoljeća, ali je politička situacija ostala napeta. Ukrajina je istovremeno težila i članstvu u NATO-u i Europskoj uniji, i bližim odnosima s Rusijom. Međutim, ukrajinsko-ruski odnosi bili su zategnuti. Zbog ruskih optužbi da je pogoršan položaj ruske manjine u Ukrajini i zabrinutosti zbog onoga što je Ukrajina smatrala ruskim ekspanzionističkim planovima na Krim, Juščenko je postao oporbeni vođa nakon što je smijenjen s mjesta premijera 2001. Sljedeće godine predsjednik Kučma je osumnjičen za povezanost s ubojstvom novinara Georgija Gongadzea 2000., koji je bio oštar kritičar predsjednika.

Predsjednički izbori 2004. doveli su Ukrajinu na rub građanskog rata. Kučma je podržao kandidaturu premijera Viktora Janukoviča, kojeg je snažno podupirao i ruski predsjednik Vladimir Putin (Szeptycki 2014). Juščenko, koji se u predizbornoj kampanji zalagao za borbu protiv korupcije i ortačkog kapitalizma, bio je oporbeni kandidat. Tijekom predsjedničke kampanje Juščenko je bio otrovan dioksinom zbog

čega mu je lice bilo prekriveno ožiljcima. Iako su vlasti Janukoviča proglasile pobjednikom, nakon višetjednih prosvjeda građana protiv izborne prijave, koji su postali poznati kao narančasta revolucija (D'Anieri, Kravchuk i Kuzio 2018), Vrhovni sud je poništio rezultate te je nakon ponovljenog drugog kruga izbora za predsjednika izabran Juščenko. Politička previranja obilježila su prve godine Juščenkova mandata.

U travnju 2010., nakon oštre parlamentarne rasprave, Ukrajina je produžila Rusiji najam luke u Sevastopolju, koji je trebao isteći 2017., do 2042. u zamjenu za nižu cijenu ruskog prirodnog plina. Ukrajinska vlada dodatno je poboljšala odnose s Rusijom u lipnju 2010., kada je odustala od pridruživanja NATO-u kojem se Rusija protivila. Kada je za predsjednika republike je na izborima 2010. izabran Viktor Janukovič koji je vodio proruskopolitiku, čelnici EU-a izrazili su zabrinutost za vladavinu prava u Ukrajini (Kuzio i D'Anieri 2018). Godine 2011. bivša premijerka Julija Timošenko osuđena je na sedam godina zatvora zbog zlorabe ovlasti u vezi s nepovoljnim ugovorom s Rusijom o isporuci plina. I bivši ministar unutarnjih poslova Jurij Lucenko je 2012. osuđen zbog zlorabe ovlasti na kaznu zatvora. Mnogi promatrači vjeruju da su oba suđenja bila politički motivirana (Stebelsky 2007).

Ukrajinci su u studenom 2013., nakon odluke vlasti da ne prihvati sporazum o pridruživanju Europskoj uniji, započeli masovne prosvjede nazvane Euromajdan („Understanding Ukraine's Euromaidan Protests“, 2019). Početkom 2014. ti su prosvjedi prerasli u sukobe između policije i radikalnih prosvjednika u kojima je ubijeno i ranjeno gotovo tisuću ljudi (Bilandžić 2022). Prosvjedi su se ubrzo proširili na istok Ukrajine koji je podržavao Janukoviča i bliže veze s Rusijom. Proruske snage okružile su zračne luke u Simferopolju i Sevastopolju, a zauzele su i zgradu krimskog parlamenta i podigle rusku zastavu. Proruski zastupnici izabrali su Sergeja Aksjonova, člnika stranke Rusko jedinstvo, za novog premijera Krima. Potom je Rusija vojno intervenirala na Krimu s ciljem pritiska na ukrajinsku vlast. U ožujku 2014. na referendumu je podržano izdvajanje Krima iz Ukrajine nakon čega je Krim priključen Rusiji. Aneksija Krima nije međunarodno priznata (Kuzio i D'Anieri 2018).

Rusija je nastavila učvršćivati svoju kontrolu nad Krimom i poništila je ugovor iz 2010. o zakupu luke Sevastopolj u zamjenu za nižu cijenu plina. Dok je Rusija otvoreno vršila ekonomski pritisak na Kijev i povišila cijenu plina za otprilike 80 % u nekoliko tjedana, ruski su dužnosnici u javnosti tvrdili da nemaju planova na ukrajinskom teritoriju. Početkom travnja 2014., međutim, NATO je objavio da se oko 40 000 ruskih vojnika u stanju visoke pripravnosti nalazi u blizini ukrajinske granice (Haesebrouck, Taghon i Van Coppenolle 2022). Nakon toga su gradovi Donjeck, Lugansk, Horlivka i Kramatorsk u istočnoj Ukrajini postali uporišta proruskih snaga, a Rusija je započela vojne manevre uz granicu. Ukrajinska je vlada 2. svibnja započela ofenzivu protiv proruskih snaga u Slovjangsku. Istog dana do sukoba je došlo i u Odesi (Haesebrouck, Taghon i Van Coppenolle 2022). Putin je 9. svibnja 2014. proslavio Dan pobjede nad nacističkom Njemačkom putovanjem na Krim i pregledom Crnomorske flote (Luhn, Walker i Amos 2014). EU je odgovorila proširenjem sankcija protiv Rusije.

Nakon uvjerljive pobjede na predsjedničkim izborima 2014., Petro Porošenko je odmah iznio prijedlog za uspostavu mira u regijama pod kontrolom separatista. Međutim borbe su se nastavile. U lipnju, dan nakon što su vladine snage vratile grad Mariupolj, pobunjenici su oborili ukrajinski transportni zrakoplov s 49 ljudi (Haesebrouck, Taghon i Van Coppenolle 2022). U lipnju je Porošenko potpisao dugo odgađani Sporazum o pridruživanju Europskoj uniji. Iako je Rusija poricala umiješanost u sukob, Moskva je u kolovozu potvrdila da je vod ruskih padobranaca zarobljen u Ukrajini nakon što je slučajno prešao granicu. Pobunjeničke snage otvorile su novu frontu na jugu. U siječnju 2015. Ujedinjeni narodi procijenili su da je više od 5000 ljudi ubijeno od početka neprijateljstva (Mankoff 2022). Ukrajina je s Rusijom, uz posredovanje Francuske i Njemačke, u veljači 2015. postigla sporazum o primirju u istočnoj Ukrajini. Mir se kratko održao, a do kraja godine zabilježeno je više od 9000 mrtvih i 20 000 ranjenih. U svibnju 2015. Putin je potpisao dekret o zabrani objavljivanja informacija o pogibiji ruskih vojnika u specijalnim operacijama (Coynash 2015). Godine 2019. Volodimir Zelenski je pobijedio na predsjedničkim izborima i postao predsjednik. Na izborima u srpnju njegova je stranka Sluga naroda osvojila apsolutnu zastupničku većinu.

UKRAJINA IZ RUSKE PERSPEKTIVE

Usto što je Ukrajina na mnogo načina ključna za ruski identitet, nakon raspada Sovjetskog Saveza mnogi su ruski političari na samostalnu, prozapadno orijentiranu Ukrajinu gledali kao na prijetnju položaju Rusije kao velesile (Masters 2022). Kijev, glavni grad Ukrajine, ponekad se naziva „majkom ruskih gradova“, na razini kulturnog utjecaja s Moskvom i Sankt Peterburgom. Rusija je dugo bila najveći trgovinski partner Ukrajine i prije invazije na Krim Rusija se nadala da će uključiti Ukrajinu u Euroazijsku ekonomsku uniju (EAEU), koju uz Rusiju danas čine Armenija, Bjelorusija, Kazahstan i Kirgistan. Također, Rusija se desetljećima oslanjala na plinovod koji preko Ukrajine prolazi prema državama srednje i istočne Europe i Kijevu je plaćala visoke tranzitne naknade („Ukraine sets new tariffs...“, 2019). Rusija je osim toga željela očuvati svoj politički utjecaj u Ukrajini i svim državama nastalim raspadom SSSR-a (Masters 2022).

Kriza u Ukrajini proizvela je novi narativ o vodstvu Vladimira Putina. Tijekom prva dva predsjednička mandata Putinovi su ciljevi bili veća učinkovitost države i poboljšanje životnog standarda da bi potom Putin postao spasitelj ruske nacije. Ovaj novi narativ „ruskog svijeta“ uključuje misiju zaštite građana koji žive izvan granica Ruske Federacije u čemu neki uočavaju sličnost sa Slobodanom Miloševićem u Jugoslaviji (Chaisty i Whitefield 2016). Kao temeljni problemi u tom kontekstu mogu se istaknuti proširenje NATO-a, širenje EU-a na istok i potpora Zapada demokratskom pokretu u Ukrajini počevši od narančaste revolucije 2004. Putinov režim pritom je vodio politiku temeljenu na prisili, a potom na čistoj sili, odustajući od meke moći (Laruelle 2021). Neupitno je kako Rusija želi da je tretiraju kao velesilu koja ima svoj pristup demokraciji, ljudskim pravima, gospodarstvu, sigurnosti i kulturi.

MEĐUNARODNA PERSPEKTIVA RUSKO-UKRAJINSKIH ODNOSA

Europska unija još od sukoba 2013. i 2014. naglašava europsko zajedništvo, nameće sankcije Rusiji, koristi diplomatske kanale i podupire teritorijalnu cjelovitost Ukrajine. Iz perspektive EU-a Putinova Rusija krivac je za krvave sukobe (Schmidt 2016). Sve do ukrajinske političke krize 2013., koja je suprotstavila Rusiju interesima Europske unije, Rusija i EU bile su partneri u međunarodnoj areni i surađivale su u pitanjima od zajedničkog interesa, osobito kao značajni trgovinski partneri (Hohlov 2020).

Napetosti između Rusije i NATO-a porasle su neposredno prije ruske invazije na Ukrajinu. Rusija tvrdi da su Sjedinjene Američke Države i NATO neprestano kršili obećanja navodno dana početkom 1990-ih da se NATO neće širiti na bivši sovjetski blok. Čelnici NATO-a tvrdili su da su otvoreni za nove pregovore s Rusijom o kontroli naoružanja i drugim pitanjima, ali da nisu voljni zauvijek zatvoriti vrata novim članicama (Masters 2022a). „Za mnoge Ruse, a ponajprije za Vladimira Putina, devedesete su bile desetljeće poniženja jer su Sjedinjene Američke Države nametnule svoju viziju poretka u Europi, a Rusi nisu mogli učiniti ništa osim stajati postrani i promatrati“, napisao je 2016. James Goldgeier, stručnjak za odnose NATO-a i Rusije. NATO danas najoštrije osuđuje rat Rusije protiv Ukrajine (NATO's response to Russia's invasion of Ukraine, 2022) i članice NATO-a Ukrajini su osigurale vojnu pomoć vrijednu milijarde dolara. Sve to svakodnevno pomaže Ukrajini da se brani. Ukrajinske snage također su razvile svoje sposobnosti sudjelujući u NATO-ovim vježbama i operacijama (Masters 2022a).

Odnosi Ukrajine i SAD-a počeli su vrlo loše. Tijekom posjeta Kijevu u ljeto 1991. američki predsjednik George Bush u svom je govoru Ukrajince upozorio na „samoubilački“ nacionalizam i pozvao ih da ostanu unutar SSSR-a. Kada je Ukrajina kasnije te godine proglasila neovisnost, Washington je bio krajnje zabrinut zbog velikog nuklearnog arsenala na teritoriju Ukrajine (Masters 2022a). Tek nakon što je Ukrajina prepustila nuklearno oružje Rusiji, SAD i Ukrajina počinju razvijati snažne političke odnose. Ukrajina je ubrzo postala glavni primatelj američke vanjske pomoći. SAD je pridavao veliku važnost tranziciji Ukrajine u demokratsku državu s tržišnim gospodarstvom i ukrajinskom približavanju europskim integracijama (Summary of Ukrainian history).

INVAZIJA RUSIJE NA UKRAJINU

Prijetnje Rusije vojnom invazijom i ulazak u rat

Ruska invazija na Ukrajinu predstavlja najveću prijetnju miru i sigurnosti u Europi od kraja hladnog rata. Ruski predsjednik Putin je 21. veljače 2022. održao govor u kojem je naveo niz opravdanja za „specijalnu vojnu operaciju“, a bio je usredotočen ponajprije na ukrajinski identitet i državnost (Mankoff 2022). U ranim jutarnjim satima 24. veljače 2022. ukrajinski predsjednik Volodimir Zelenski poručio je ruskom narodu da Ukrajinci žele mir, ali da će se Ukrajina braniti. Kasnije tog dana Putin

je najavio početak „specijalne vojne operacije“. Nakon nekoliko minuta čule su se eksplozije u većim gradovima diljem Ukrajine. Čelnici brojnih država osudili su ničim izazvani napad i obećali uvođenje oštrih sankcija Rusiji (Psaropoulos 2022).

Ruske oružane snage pojačale su napade na ukrajinske gradove u ožujku 2022. Pregovori Moskve i Kijeva dali su naslutiti da Ukrajina neće prihvatiti ruske ultimatumе (Grajewski 2022). SAD i drugi saveznici pojačali su isporuku oružja Ukrajini, a Rusija je nastavila uništavati kritičnu infrastrukturu (Psaropoulos 2022). U rujnu 2022. Putin je izjavio da su sankcije koje je Zapad uveo Rusiji „prijetnja cijelom svijetu“ i da su naponi da se Rusija izolira „nemogući“ jer se ona okreće Aziji. U govoru u Vladivostoku ukrajinsku je vlast nazvao „nelegitimnim režimom“ koji je uspostavljen nakon „puča“ 2014. (Psaropoulos 2022).

Međunarodni odgovor na invaziju

Velik broj zemlja osudio je rusku vojnu agresiju kao neizazvanu i neopravdanu, uveo sankcije Rusiji i znatno povećao vojnu, humanitarnu i ekonomsku pomoć Ukrajini. Više od tisuću inozemnih tvrtki povuklo se iz Rusije ili su ograničile poslovanje u Rusiji (Welt 2022). Od veljače 2022. Europsko vijeće i Vijeće Europske unije redovito se sastaju kako bi raspravljali o situaciji u Ukrajini. Čelnici EU-a su u nekoliko navrata zahtijevali da Rusija odmah prekine vojne akcije, bezuvjetno povuče sve snage i vojnu opremu iz Ukrajine te u potpunosti poštuje teritorijalni integritet, suverenitet i neovisnost Ukrajine.

Mogući scenariji

Podjela Ukrajine, kao jedan od mogućih scenarija, mogla bi dovesti do nastavka sukoba Zapada i Rusije (Duclos 2022). U najdrastičnijim scenarijima sukob Rusije i Zapada bio bi egzistencijalni. Mogući scenarij je i pobjeda Rusije. Ukrajina ostaje neovisna, ali podložna Moskvi i ulazi u saveze koji su nastali inicijativom Rusije, poput Organizacije Sporazuma o kolektivnoj sigurnosti (CSTO) (Polyakova i dr. 2022). Također postoji mogućnost da rat traje godinama uz stalnu prijetnju daljnje eskalacije. Nadalje, postoji mogućnost da Rusija zadrži samo Krim. Dakako, postoji i scenarij u kojem Ukrajina pobjeđuje, a Rusija je prisiljena povući svoje snage iz Ukrajine. Ukrajina s vremenom postaje članica Europske unije ili dobiva status kandidata. I članstvo u NATO-u ostaje mogućnost (Polyakova i dr. 2022).

ANALIZA ODNOSA DVIJU ZEMALJA

Sukob u Ukrajini je hibridni posrednički rat Rusije i zapadnih saveznika koje predvodi SAD. Sukob se u javnosti često naziva „Putinov rat“, no pritom se ne smije izgubiti iz vida povijest sovjetskog ili ruskog sukoba sa Zapadom. Povjesničari i politolozi smatraju da je kraj Drugog svjetskog rata dobra polazna točka za razumijevanje rata u Ukrajini 2022. godine. Nakon pobjede savezničkih snaga, glavne sile, SAD i

Sovjetski Savez, stvorile su novi svjetski poredak – svijet više nije bio multipolaran kao prije Prvog svjetskog rata, nego je postao bipolaran. Obje su sile diktirale pravila igre u globalnoj areni (Grajewski 2022). NATO je 2008. počeo službeno raspravljati o članstvu Ukrajine, no Rusija se tome usprotivila. Prozapadni ukrajinski političari su od 2014. Ukrajinu nastojali približiti i Europskoj uniji, koju je Rusija doživljavala opasnom poput NATO-a. U pokušaju da potisne utjecaj Zapada na Ukrajinu, Rusija je anektirala Krim početkom 2014. Dodatno, u proruskim su pobunjeničkim oblastima Donecka i Luhanska, u regiji Donbas, održani „referendumi“ o odcjepljenju od Ukrajine i proglašene su „narodne republike“ na čijem čelu su bili Rusi (Topor 2022). Ruska invazija na Ukrajinu 2022. značila je dramatičnu eskalaciju osmogodišnjeg sukoba i povijesnu prekretnicu za europsku sigurnost (Masters 2022). Među svim zemljama koje graniče s Ukrajinom, Ruska Federacija joj je najvažniji partner. Odnosi Ukrajine s Moskvom ključno su pitanje njezine vanjske politike zbog zemljopisnog i geopolitičkog položaja Ukrajine, višestoljetnih političkih, gospodarskih i kulturnih veza između ove dvije zemlje te dominantnog položaja Rusije u njihovim odnosima.

BUDUĆNOST RUSKO-UKRAJINSKIH ODNOSA

Iz sadašnje perspektive budućnost rusko-ukrajinskih odnosa posve je neizvjesna. Najveći je problem to što Rusija ne prihvaća Ukrajinu kao neovisnu državu i pitanje je hoće li je prihvatiti. Članak Johna Mearsheimera, iako napisan 2014., može se interpretirati i u svjetlu novih događaja. Mearsheimer smatra da bi SAD i njegovi saveznici trebali odustati od pokušaja vesternizacije Ukrajine i umjesto toga težiti tome da postane neutralna brana između NATO-a i Rusije, slično poziciji Austrije tijekom hladnog rata. Odnos Rusije i Zapada je težak, imaju vrlo različite kulture, a Moskva ne prihvaća međunarodni poredak u kojem je SAD jedina velesila. Odnosi imaju tendenciju pogoršavanja u budućnosti, a glavni problem je pokušaj proširenja NATO-a na istok. Rusija to vidi kao prijetnju svojim interesima i teško će taj stav u budućnosti promijeniti. Iako se konačni ishod rata ne može predvidjeti, sigurno je kako on šteti objema stranama. Ekonomska šteta bit će značajna ne samo za Ukrajinu i Rusiju, već i za ostatak svijeta.

ZAKLJUČAK

Rusija i Ukrajina imaju dugu zajedničku prošlost i kulturne korijene. Međutim, s vremenom su izgradile različite kulturne i političke identitete. No unatoč neprijateljstvu, Ukrajina je bila dio Sovjetskog Saveza. Gospodarstva Rusije i Ukrajine bila su duboko isprepletena. Ukrajina je danas prozapadno orijentirana, osobito središnje i zapadne regije. S druge strane, nakon raspada Sovjetskog Saveza mnogi su ruski političari na neovisnost Ukrajine gledali kao na povijesnu grešku i prijetnju položaju Rusije kao velike sile. Širenje EU-a na istok i potporu Zapada demokratskom pokretu u Ukrajini, počevši od narančaste revolucije 2004. do proširenja NATO-a, Rusi ne odobravaju. Rusija tvrdi da želi demilitarizirati i denacificirati Ukrajinu, a napad na

Ukrajinu naziva „specijalnom vojnom operacijom“. Ukrajina se brani i iz sadašnje perspektive budućnost rusko-ukrajinskih odnosa je neizvjesna. Najveći problem vjerojatno će ostati to što Rusija ne prihvaća Ukrajinu kao neovisnu državu i pitanje je hoće li je ikada prihvatiti.

LITERATURA

- Appels, Sam 2019. *The Legacy of Kievan Rus': The Memory War between Russia and Ukraine*. Institute for a Greater Europe. <https://www.institutegreatereurope.com/single-post/2019/02/18/the-legacy-of-kievan-rus-the-memory-war-between-russia-and-ukraine>.
- Bachmann, Klaus i Igor Lyubashenko, ur. 2014. *The Maidan Uprising, Separatism and Foreign Intervention*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH.
- Barbieri, Jaroslava. 2020. The Dark Side of Decentralization Reform in Ukraine: Deterring or Facilitating Russia-Sponsored Separatism? U: H. Shelest i M. Rabinovych, *Decentralization, Regional Diversity, and Conflict*. Palgrave Macmillan, Cham. Str. 211–256.
- Bednarek, Jerzy i dr. 2009. *Holodomor: The Great Famine in Ukraine 1932–1933*. Warsaw: Institute of National Remembrance, Commission of the Prosecution of Crimes against the Polish Nation.
- Bilandžić, Mirko. 2022. Ukrajina: između Zapada i međunarodnog oružanog sukoba? *Vojna povijest*, 7. ožujka. <https://vojnepovijest.vecernji.hr/vojna-povijest/ukrajina-između-zapada-i-medunarodnog-oruzanog-sukoba-1568834>.
- Brandenberger, David. 2002. *National Bolshevism: Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity, 1931-1956*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Chaisty, Paul i Stephen Whitefield. 2016. Putin's Nationalism Problem. U: Pikulicka-Wilczewska, Agnieszka i Richard Sakwa 2016.(eds.) *Ukraine and Russia People, Politics, Propaganda and Perspectives*. Bristol: E-International Relations.
- Coydash, Halya. 2015. Deadly secret: Putin criminalizes disclosure of Russian losses in Ukraine. Kharkiv Human Rights Protection Group, 29. svibnja. <https://khpg.org/en/1432849584>.
- D'Anieri, Paul, Robert Kravchuk i Taras Kuzio. 2018. *Politics and Society in Ukraine*. London: Routledge.
- Duclos, Michel. 2022. The War in Ukraine – Scenarios for a “Way Out” of the Crisis. Institut Montaigne, 22. ožujka. <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/war-ukraine-scenarios-way-out-crisis>.
- Franklin, Simon i Jonathan Shepard. 1996. *The Emergence of Rus 750–1200*. London: Routledge.

- General results of the census 2001. State Statistics Committee of Ukraine. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/>.
- Gilbert, Martin. 1994. *The First World War: A Complete History*. New York: Henry Holt.
- Goldgeier, James. 2016. Promises made, promises broken? What Yeltsin was told about NATO in 1993 and why it matters. War on the Rocks, 12. srpnja. <https://warontherocks.com/2016/07/promises-made-promises-broken-what-yeltsin-was-told-about-nato-in-1993-and-why-it-matters/>.
- Grajewski, Marcin. 2022. Latest analyses of Russia's war on Ukraine. European Parliamentary Research Service.
- Haesebrouck, Tim, Servaas Taghon i Hermine Van Coppenolle, ur. 2022. The War in Ukraine. Gies Occasional paper, March-April. GIES. https://www.ugent.be/ps/politiekewetenschappen/gies/en/research/publications/gies_papers/2022-ukraine/pdf-files/gies_op_2022_warinukraine.pdf.
- Hohlov, Irina. 2020. Relationship of Ukraine and Russia: The Perspective of a Strategic Partnership Agreement. Institute of International Relations Prague, 30. srpnja. <https://www.iir.cz/relationship-of-ukraine-and-russia-the-perspective-of-a-strategic-partnership-agreement>.
- Kappeler, Andreas. 2014. Ukraine and Russia: Legacies of the Imperial Past and Competing Memories. *Journal of Eurasian Studies* 5(2): 107–115.
- Kohut, Zenon E. 1986. The Development of a Little Russian Identity and Ukrainian Nationbuilding. *Harvard Ukrainian Studies* 10(3/4): 559–576.
- Kohut, Zenon E. 1988. Russian Centralism and Ukrainian Autonomy: Imperial Absorption of the Hetmanate, 1760s–1830s. Cambridge: Harvard Ukrainian Research Institute.
- Kuzio, Taras. 2000. Ukraine: Perestroika to Independence. London: Macmillan.
- Kuzio, Taras i Paul D'Anieri. 2018. *The Sources of Russia's Great Power Politics: Ukraine and the Challenge to the European Order*. Bristol: E-International Relations.
- Kuzlo, Taras. 1998. Ukraine: Coming to terms with the soviet legacy. *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 14(4): 1–27.
- Laruelle, Marlène. 2021. Russia's Niche Soft Power: Sources, Targets and Channels of Influence. French Institute of International Relations, travanj. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/laruelle_russia_niche_soft_power_2021.pdf.
- Luhn, Alec, Shaun Walker i Howard Amos. 2014. Vladimir Putin arrives in Crimea for Victory Day celebrations. *The Guardian*, 9. svibnja. <https://www.theguardian.com/world/2014/may/09/vladimir-putin-arrives-crimea-victory-day-ukraine>.
- Mankoff, Jeffrey. 2022. Russia's War in Ukraine: Identity, History, and Conflict. CSIS, 22. travnja. <https://www.csis.org/analysis/russias-war-ukraine-identity-history-and-conflict>.

- Mark, Joshua J. 2018. Kievan Rus. World History Encyclopedia. https://www.worldhistory.org/Kievan_Rus/.
- Masters, Jonathan. 2022. Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/backgrounder/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>.
- Masters, Jonathan. 2022a. Why NATO Has Become a Flash Point With Russia in Ukraine. Council on Foreign Relations, 20. siječnja. <https://www.cfr.org/backgrounder/why-nato-has-become-flash-point-russia-ukraine>.
- Mearsheimer, John J. 2014. Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin. *Foreign Affairs* 93(5): 77–89.
- Miller, Alexei. 2003. *The Ukrainian Question: Russian Empire and Nationalism in the 19th Century*. Budapest: Central European University Press.
- NATO's response to Russia's invasion of Ukraine. 2022. NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_192648.htm.
- Plokhly, Serhii. 2008. *Ukrain & Russia: Representations of the Past*. Toronto: University of Toronto.
- Plokhly, Serhii. 2020. The Russian Question: Understanding the Russo-Ukrainian Entanglement. U: *Cossacks in Jamaica, Ukraine at the Antipodes*, ur. Alessandro Achilli, Serhy Yekelchuk i Dmytro Yesypenko. Academic Studies Press. Str. 768–787.
- Polyakova, Alina i dr. 2022. What Does Europe Look Like 3-7 Years After Russia's War in Ukraine? CEPA, 24. svibnja. <https://cepa.org/what-does-europe-look-like-3-7-years-after-russias-war-in-ukraine/>.
- Psaropoulos, John. 2022. Timeline: Week 18 of Russia's war in Ukraine. Al Jazeera, 1. srpnja. <https://www.aljazeera.com/news/2022/7/1/ukraine-war-timeline>.
- Rawi, Abdelal. 2005. *National Purpose in the World Economy: Post-Soviet States in Comparative Perspective*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Saenko, V., V. Ivanov, A. Tsyb i dr. 2011. The Chernobyl Accident and its Consequences. *Clinical Oncology* 23(4): 234–243.
- Schmidt, Peter. 2016. Reasons for Big "Blunders" – EU Policy towards Ukraine. *L'Europe en formation* 3(381): 73–100.
- Slaveski, Filip. 2021. *Remaking Ukraine after World War II: The Clash of Local and Central Soviet Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stebelsky, Ihor 2007. *Ukraine*. Encyclopédia Britannica, <https://www.britannica.com/place/Ukraine>
- Steele, Jonathan. 1998. *Eternal Russia: Yeltsin, Gorbachev, and the Mirage of Democracy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Summary of Ukrainian history (from various sources). https://www.vanderbilt.edu/olli/class-materials/Summary_of_Ukrainian_history.pdf.
- Szeptycki, Andrzej. 2014. Independent Ukraine. U: *The Maidan Uprising, Separatism and Foreign Intervention*, ur. K. Bachmann i I. Lyubashenko. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH. Str. 19–42.

- Topor, Lev. 2022. Opinion – Strategic Perspectives on the Russia-Ukraine War. <https://www.e-ir.info/pdf/95834>.
- Torbakov, Igor. 2014. "This Is a Strife of Slavs among Themselves": Understanding Russian-Ukrainian Relations as the Conflict of Contested Identities. U: *The Maidan Uprising, Separatism and Foreign Intervention*, ur. K. Bachmann i I. Lyubashenko. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH. Str. 183–206.
- Ukraine. 2003. Encyclopedia Britannica, mrežno izdanje. <https://www.britannica.com/place/Ukraine>.
- Ukraine sets new tariffs for Russian gas transit to Europe. 2019. Euroactiv, 25. prosinca. <https://www.euractiv.com/section/energy/news/ukraine-sets-new-tariffs-for-russian-gas-transit-to-europe/>.
- Understanding Ukraine's Euromaidan Protests. 2019. Open Society Foundations, svibanj. <https://www.opensocietyfoundations.org/explainers/understanding-ukraines-euromaidan-protests>.
- Walker, Shaun. 2016. From one Vladimir to another: Putin unveils huge statue in Moscow. *Guardian*, 4. studenog. <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/04/vladimir-great-statue-unveiled-putin-moscow>.
- Welt, Cory. 2022. Russia's Invasion of Ukraine: Overview of U.S. Sanctions and Other Responses. Congressional Research Service Insight.
- Wolczuk, Kataryna. 2001. *The Moulding of Ukraine*. Budapest: Central European University Press.
- Yushchenko Praises Guilty Verdict Against Soviet Leaders For Famine. 2010. Radio Free Europe. https://www.rferl.org/a/Yushchenko_Praises_Guilty_Verdict_Against_Soviet_Leaders_For_Famine/1929566.html.
- Zhukovsky, Arkadii. 2001. Volodymyr the Great. Internet Encyclopedia of Ukraine. <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CV%5CO%5CVolodymyrtheGreat.htm>.

RUSSIAN-UKRAINIAN RELATIONS: FROM COEXISTENCE IN TOTALITARIANISM TO WAR

Ana Lovrić

SUMMARY

The subject of this paper are key problems in Russian-Ukrainian relations. Historically, Russia considers most of Ukraine as its part, and Russians and Ukrainians as one people. The focus of the work is on the dynamics of events in Ukraine in the context of Russian-Ukrainian relations, along with the analysis of internal events in both countries. A number of intersecting historical and current crises have been identified, each of which worsens the situation. By carrying out the research in the paper, the key problems of Russian-Ukrainian relations necessary for understanding the current relationship and the future of the two countries were detected. The research provided an overall overview of the argumentative data on the complexity of the relationship between Ukraine and Russia, which represents the starting database for further research in this area. On the basis of the results and findings obtained through the research, it is confirmed that the basis of the problem of Russian-Ukrainian relations lies in the economic, social and political connection of the two countries from the earliest history. After the collapse of the USSR, Ukraine aspires to the West, the European Union and NATO, but Russia considers it a discrete threat, which leads to the aggravation of relations and conflicts in 2014. Therefore, it is concluded that the increasing integration of Ukraine into Euro-Atlantic institutions, and especially into NATO, led to the escalation of relations between the two countries and the Russian invasion.

Keywords: Russian-Ukrainian relations, invasion, Russia, Ukraine, NATO.

